

EMLÉKSZEM AZ UJJAIDRA

Nemcsak az angol, de az európai irodalomban is ritka a szerelem vagy a házasság, amelyről egy egész versciklus születne. Thomas Hardy írt egyet második felesége, Emma váratlan halála után (POEMS, 1912–13) és – mint tudjuk – Szabó Lőrinc is, amikor fél-élettársának nevezhető kedvese negyedszázados viszony után öngyilkos lett (A HUSZONHATODIK ÉV). Mindkét esetben hosszú kapcsolat előzte meg a versbe foglalást, és az utókor mindkét szeretett asszonyra csak egyféleképpen emlékezhet: ahogy Hardy, illetve Szabó Lőrinc megörököltette. Ted Hughes nemrégiben kiadott versgyűjteménye, a BIRTHDAY LETTERS (London, Faber and Faber, 1998) azért jelent újdonságot még a fent említett két ciklushoz képest is, mert a személyes dráma fókuszába állít egy olyan kapcsolatot, amelyet hét éven át, pontosabban 1956 és 1963 között éltek és szenvedtek át szereplői, s amelyről a költőpár mindkét tagja külön-külön vallott verseiben. Igaz, az időt tekintve jelentős eltéréssel; míg Sylvia Plath házassága előtt és közben szinte naplószerűen írta verseit (amelyek üzenete kétségtelenül kihatott magára a Hughes-zal való kapcsolatra), Hughes minden valószínűség szerint csak később kezdte magából kiírni a Sylvia-jelenséget. És Sylvia Plath volt az, aki a férjével való szakítást kezdeményezte és eldöntötte, s végül megint csak ő volt az, aki 1963. február 11-én londoni lakásában kinyitotta a gázcsapot, hogy véget vessen mindennemű földi kapcsolatnak.

Halottakkal nehéz vitatkozni. Ted Hughes is hallgatott harmincöt éven át; legalábbis mint költő hallgatott. Egyébként mindent megtett holt felesége költői életművének elismertetéséért. Plathnak életében csak egy kötete jelent meg

(COLOSSUS, 1960) és arra sem figyeltek föl különösebben a kritikusok. De Ted Hughesnak köszönhetően Sylvia Plath összes verse megjelent, az ARIEL című, legjobb kötet még 1965-ben, és azt kell mondanunk, Al Alvarez mellett elsősorban ő emelte be a fiatalon meghalt költőnőt az angol-amerikai irodalmi tudatba. Maga Hughes, aki újra megházasodott, és 1970 óta Devonban él, csak ritkán ejtett szót a „Plath-korszak”-ról, akkor sem versben. Most viszont közzétett egy nyolcvannyolc versből álló megrendítő kötetet, amelynek fő témája, ha nem egyetlen témája, élete első nagy szerelme és a Sylviával kötött házasság tragikus végű felbomlása.

A BIRTHDAY LETTERS többféleképpen olvasható: mint egy kapcsolat eseménytörténete, mint Hughes önanalízise, mint mítoszfejtő magyarázat és mint költői vezeklés. Jóllehet a már deresedő hajú költő nem azért vezekel, amivel a bőszebb feministák, a Plathból „ikont” hamisító, sírkőgyalázó „nőnemű hiénák” vádolják – nem érzi úgy, hogy elsősorban ő volna felelős Sylvila haláláért. Bizonyos értelemben sorstragédiának látja Sylvia Plathtal való viszonyát, és ha valamivel vádolja magát, az inkább valamiféle elbizakodottság, más szóval „hübrisz”, azé az angol költőé, aki mélyen kötődik saját kultúrájához és gyökereihez, és amikor összekapcsolja életét egy fiatal nővel, nem veszi észre a roppant szakadékot, ami a yorkshire-i angol és a majdnemhogyan gyökeretlen amerikai életfelfogás között tátong. Másrészt vezekel korai vakságáért, azért, hogy az elég korán mutatkozó jelekből nem volt képes felfogni, pszichésen mennyire sérült és terhelt az, akit partnerül választott, s aki végül áldozatul esik

annak a szörnyűségnek, ami egész életében kísértette, a Halott Apa hívásának.

A kötet verseinek sorrendje (bármilyen időpontban születtek is maguk a versek) határozott kronológiát követ: a megismerkedéstől a különválásig és a halálig vezet, amihez még Sylvia halála utáni emlékek is járulnak. Ha ezt az időrendet követjük, a Ted–Sylvia kapcsolatot megjelenítő verseket nagyjából négy részre oszthatjuk. A londoni „előhang” után Hughes előbb olvassa Sylvia egyik versét, mielőtt találkozna (a vers különben nem tetszik neki, túl hidegnek találja), majd lezajlik a megismerkedés drámája egy cambridge-i partin, ahol Sylvia a szó szoros értelmében elragadja Tedet akkori barátjától (lásd a ST BOTOLPH’S című verset), és csokolózás közben beleharap az angol költő arcába. Ez a rész a fiatal pár teljes titokban megtartott esküvőjével tétőzik, jóllehet az érzelmi csúcspontot már valamivel korábban elérte mindkét partner – lásd a közvetlenségében rendkívül megragadó A SORS KEZE (FATE PLAYING) című verset. Ted és Sylvia nászútja, Spanyolország-képe és ideiglenes lakóhelyeinek leírása már előrevetíti a későbbi konfliktusokat, jóllehet Cambridge-ben Sylvia még boldog, vagy a nehéz életkörülmények miatt csak úgy tesz, mintha boldog lenne (55 ELTISLEY). Mihelyt Sylvia kívánságára Bostonba költöznek, visszatérnek a fiatalasszony kényszerképzetei is, viaskodik velük, és hogy legyűrje őket, segítségül hívja Hughest, belé kapaszkodik (9 WILLOW ST). A következő állomás – egy hosszabb amerikai túra után – London, itt születik meg első gyermekük, Frieda. Ez rövid időre boldoggá teszi Sylvia-t, de menekülése „*a haláltól, mely már kiült vonásaidra*” csak ideiglenes. A következő huszonnégy vers már a lassú elidegenedés stációt ábrázolja, amiben nyilván része van annak is, hogy Hughe-sék egy kis devoni faluba költöznek (Hughes „*álmainak országába*”, ami telje-

sen idegen Sylvia-tól), és ebben a kényszeridillben Sylvia egyre inkább halott apjának vonásait ruhazza rá férjére, az Apa-Szörnyeteg szerepét osztja ki neki, függetlenül attól, hogy Hughes milyen a valóságban. Kezdődik ez a folyamat egy álom hátborzongató üzenetével – egy koporsó alakú postaládából Sylvia kivesz egy levelet, benne apja írásával ez olvasható: „*Itthon vagyok. / Megszállhatok nálatok?*” (A DREAM), majd folytatódik a méhéskedéssel, a kaptárok beszerzésével (Sylvia korábban írt egy verset magáról THE BEE-KEEPER’S DAUGHTER vagyis A MÉHÉSZ LÁNYA címmel), drámai jelleget ölt egy vonzó másik nő, szintén költő-felenség megjelenésével (DREAMERS), és az első szakítás, az üres ház szomorú, elégi-kus decrescendójával ér véget (ROBBING MYSELF).

A BIRTHDAY LETTERS utolsó tíz-egynéhány verse már átmenet az eseménytörténetből a mítoszba – az Apa-Monst-rum, illetve az Önelégető Sylvia kettős mítoszába. Ahogyan Ted Hughes az OTTÓ KÉPE (A PICTURE OF OTTO) című versében mondja: „*Szellemed elválaszthatatlan árnyékomtól / Amíg csak lányod szavaidól meg-rezzen a gyertyaláng.*” Mert a BIRTHDAY LETTERS költője meg van győződve róla, hogy végül is nem az ő viselkedése, illetve szerelmi kalandja váltotta ki Sylvia paranoid rohamait, hanem fordítva: az Apa-Szellem elhatalmasodása tette tönkre a Sylvia által „tökéletes”-nek igényelt (és egyes leveleiben ilyennek beállított!), de alapjában szerencsétlen házasságot, ez hajtotta bele Ted Hughest egy öntudatlan menekülési kísérletbe, amit a kaland tulajdonképpen jelentett.

De nem is az a fontos ebben a rendkívüli versciklusban, hogy kinek és mennyiben volt igaza, hanem az, milyen szugesztivitással tud Ted Hughes felidézni egy-egy jelenetet vagy élménysorozatot. Mint más, korábbi Hughes-versekben, itt is fontos szerep jut a különféle állatok-

nak: hogyan reagál az angol természet rejtelmekre a szeles-homokos amerikai tengerparthoz szokott Sylvia, és hogyan támad rá Tedre egy bagoly (THE OWL); mit jelképezhet a bostoni parkban kínlódó, megsebzett, de agresszív denevér (9 WILLOW ST.), és miként válik egy kölyök-róka meg nem vétele Ted és Sylvia elidegenedésének katalizátorává (EPIPHANY). Van ezek között az állatversek között egy olyan is, ahol Hughes túl bőbeszédűnek mutatkozik: AZ ÖTVENKILENCEDIK MEDVE (THE '59TH BEAR) című versére gondolok. Ez a kötet egyik leghosszabb verse, és egy kirándulást mond el a Yellowstone Parkba, ahol a barnamedvék rendszeresen dézsmálják a kirándulók sátrait, illetve az egyik éppen Hughesék kocsijának hátsó ajtaját tépi le, és utána megbabál minden ehetőt a kocsiiban. Függetlenül attól, hogy Sylvia írt erről az élményről egy novellát (THE FIFTY-NINTH BEAR, *London Magazine*, 1961. február), amelyben egy házaspár medvéket számol a parkban, majd miután az egyik medve megtámadja kocsijukat, az asszony hagyja, hogy a megvadult állat megölje férjét, függetlenül, mondom, ettől az erősen átszilizált, de Sylvia lappangó ellenségességét eléggé eláruló novellától, Ted Hughesnak ugyanilyen című verse túl hosszú, inkább novellának, mint versnek hat, nincs meg benne az a koncentráció, az a feszültség, ami a kötet legtöbb versét jellemzi.

Persze ami Sylvia Plath olvasóit különösen érdekelheti, az a jelenlegi Hughes-kötetben gyakori témaismétlés. Egy régi filmre kell gondolnunk, ami két részből állt: HIS STORY és HER STORY, vagyis ugyanaz a történet, egy szerelem története két különböző hangon és nézetből, a férfi és a nő hangján elmondva. Számos, szimbólumokkal feldúsított, bár kisé homályos Plath-vers témája ismétlődik Hughes feldolgozásában, más szemszögből és más hangsúlyokkal. Ilyen az OUIJA című vers, ami a „Mindig rossz hírek az Oui-

ja-deszkalapról...” sorral kezdődik, és Hughesnak azzal a játékos, bár Sylviát teljesen feldúló kérdésével végződik, amit a szeánsz szelleméhez intéz: „Híresek leszünk?”, mintha csak az ábécés deszkalap szelleme ezt súgta volna Sylviának: „Megjön a hírnév. Különösen neked. / El nem kerülheted. És mikor megjön / Boldogsággal kell fizetned érte, / Férjeddél, majd az életeddel is.” Egy másik ilyen vers (THE RABBIT-CATCHER – NYÚLCSAPDA-ÁLLÍTÓK): egy devoni hegyoldalon tett séta során Sylvia és Ted nyúlcsapdákra bukkan, ami Sylviát mérhetetlenül felháborítja, olyanira, hogy kézzel kezdi kitépdesni a hurkokat. Ted viszont arra gondol, hogy azt az embert, aki a csapdákat állította, Sylvia alighanem csekély keresetétől fosztja meg, s végtére is: a farmernek joga van ilyen csapdákat állítani. És míg Sylvia ebben a versében már előrevetíti házassága felbomlását, saját helyzetét a csapdába esett nyúléhoz (!) hasonlítva („Ez a szorítás engem is megöl”), Ted Hughes egyszerűen nem érti Sylvia viselkedését; míg amatt csak „a megfojtott, ártatlan nyulak” érdeklik, Hughest „az ősi, szent szokás” megbolygatása izgatja, és saját versének végén megpróbál szembenézni Sylvia akkori kétségbeesésével is: „Olyan dühvel zokogtál / Amelyet a nyulak cseppet sem izgattak. Be voltál zárva / Egy kamrába, oxigénért kapkodtál / Nem tudtál ott megtalálni, vagy igazán hallani / Nem hogy megérteni téged.”

Külön elemzést érdemelne a méhek szerepe mind Plath, mint Hughes költészetében. Míg az előbbi a MÉHCSÍPÉSEK (STINGS) című versében leírja, hogy Tedet, aki csak egy fehér zsebkendőt terít a fejére, úgy megy be a kaptárba, megcsípi a méhek (Sylvia, talán öntudatlanul, ebben a versben férjét mint „great scapegoet”-ot, vagyis „nagy bűnbakot” emlegeti!), a BIRTHDAY LETTERS-ben szereplő, hasonló témájú Hughes-vers ezekkel a szavakkal kezdődik: „Amikor méheket akartál, nem is álmodtam volna / Ez azt jelenti, hogy

Apád feljött a kútból.” Más szóval Hughes kibontja az epizódot a Sylvia-féle stilizációból, és rámutat arra, hogyan függ össze a méhészet a tudatalatti kútjából szellemként felszivárgó Apával. Persze ezt Hughes korábban is sejthette volna, hiszen nyilván tudta, hogy Otto Plath entimológus volt, a méhekről írt könyvet, és Sylvia már első kötetében úgy ír magáról, mint A MÉHÉSZ LÁNYÁ-ról...

Ted Hughes újabb versei tehát többszörös élményt nyújtanak a Hughes-Plath kapcsolat történetében járatos olvasónak: megmutatják, milyen mélyen érintette a CROW költőjét Sylvia Plath elidegenedése és tragikusan korai halála, és számos remek verssel gazdagítják az élménylirától, a *jelentős* élménylirától elszokott (leszoktatott?), de azt igénylő verssze-

rető közönséget. Hiszen Hughes ciklusa nemcsak egy rendkívüli tehetségű, de nagyon szánandó sorsú költőnőről szól, hanem egy fiatal, lelkes és lelkiileg összeroppanó emberről is, aki gyerekeiben és volt férje meg gyerekei emlékezetében él tovább. Hadd zárjam ezt a méltatást azokkal a sorokkal, amelyekben Hughes Sylvia fizikumának egyik legkifejezőbb, legemlékezetesebb részét idézi fel – az ujjait:

*„Emlékszem az ujjaidra. És leányod
Ujjai is emlékeznek ujjaidra
Mindenben amit csinálnak.
Az ő ujjai engedelmeskednek a te ujjaidnak és
hódolnak is nekik –
Mint házuk Láreszeinek és Penáteszeinek”*

Gömöri György

Ted Hughes

A SORS KEZE

Mivel az üzenet valahol vakvágányra futott,
S mert a tapasztalat gáncsot vetett elvárásaidnak,
Mivel Londonod még mindig csak egy-egy név és hely
Kaleidoszkópja volt, ami egyetlen döccenéstől szétesett,
Rossz helyen vártál. Az északról érkező busz
Megjött és leszálltak róla és engem nem hozott.
Hiába erősködtél és könyörögtél
A sofőrnek, alighanem könnyes szemekkel,
Hogy találjon meg, vagy emlékezzen arra, hogy még látott,
Ahogy épp lemaradtam. De én nem voltam ott.
Már este nyolc volt és én elvesztem és isten tudja, hol
Kószáltam Angliában. Te nem engedtedél
Biztos ihleted szavának és nem
Rohantál ki az utcára, ahol a forgalom
Körülhőmpölyögte a Victoria pályaudvart, biztosan
Abban, hogy belém ütközöl, mert arra kell sétálnom.
De én nem sétáltam semerre, csak nyugodtan
Ültem a vonaton, amely ringatva vitt a